

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

*Галака С.П. **

ІРАН ТА ЯДЕРНЕ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Іранська ядерна проблема відноситься до низки надскладних вузлів міжнародних відносин, розплутування яких є непростим завданням, а роз рубання - несе у собі ризик негативних наслідків у кількох сферах – безпековій (перш за все – щодо долі режиму нерозповсюдження ядерної зброї), економічній, внутрішньополітичній для низки держав, тощо.

Ситуація навколо іранської ядерної програми поетапно загострюється протягом останніх років. Незважаючи на тиск та приховані погрози з боку Заходу, Тегеран не йшов на радикальне обмеження своєї ядерної програми. Іранські лідери та дипломати кілька років успішно маневрували, граючи на протиріччях між США, Росією й КНР, а також між США та їх європейськими союзниками. Франція та Німеччина в ході багаторічних переговорів намагалися захистити свої економічні інтереси в Ірані, КНР була зацікавлена у зростаючих поставках іранської нафти, Росія розглядала усю проблему як складову великої геополітичної гри, пов'язуючи свою політику у цьому питанні з іншими, важливими для неї питаннями, як-от: ПРО, поширення НАТО на схід, тощо. Для Заходу, який надає вирішенню проблеми великого значення, ситуація ускладнювалась тим, що не було зафіксовано явного порушення Іраном жодного із зобов'язань, які він узяв на себе як держава-член ДНЯЗ, що не володіє ядерною зброєю. Тегеран постійно апелює до ст.4 ДНЯЗ, яка гарантує державам, що відмовились від ядерної зброї, право на використання ядерної енергії у мирних цілях, акцентуючи на намірах розвивати ядерну енергетику та виробництво медичних препаратів, тощо.

У кінці серпня 2009 року відбулась активізація зусиль провідних держав щодо врегулювання іранської ядерної проблеми. Заступник міністра закордонних справ Російської Федерації зустрівся з послами Ірану та США в Росії. 20 серпня міністр закордонних справ Росії С.Лавров мав телефонну розмову із держсекретарем США Х.Клінтон з питань взаємодії країн «шістки» щодо врегулювання ситуації навколо іранської ядерної програми. Вимога США ввести «травмуючі» санкції проти Ірану не отримала підтримки Москви, яка продовжує маневрувати, використовуючи зацікавленість США у вирішенні іранської проблеми. Ця активність була підготовчою стадією до обговорення проблеми під час вересневих заходів в рамках ООН. США, згідно повідомлень, прагнули введення жорстких санкцій проти Ірану за невиконання рішення Ради Безпеки ООН щодо призупинення ядерної діяльності. Ці санкції мали включати, зокрема, заборону на поставки очищеного бензину до Ісламської Республіки. Прийняття ж нової резолюції РБ ООН, яка мала створити для цих санкцій юридичні підстави, гальмувалась позиціями двох постійних членів Ради Безпеки – Росії та КНР, що виступали за продовження переговорів з Іраном[1].

* доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У серпні 2009 року МАГАТЕ заявила, що Іран уповільнив роботи з атомного проекту і пішов назустріч у деяких аспектах моніторингу, але вказала, що підозри стосовно розробки ядерної зброї Тегераном виглядають «вірогідними». В Ірані працюють понад 5 тисяч центрифуг, але із нововстановленими їх кількість сягне 8300. Загальна кількість напрацьованого Іраном низько-збагаченого урану перевищила 1,5 тонни. Водночас, Іран погодився на вдосконалення камер спостереження та системи збору інформації на фабриці в Натанзі. Важководний реактор в Араку готовий на 63%. Цей об'єкт, як підозрюють експерти, може бути задіяний для виробництва збройового плутонію[2].

Вересневі заяви офіційного Тегерана, що декларує свою готовність до діалогу зі світовим співтовариством, виключаючи з порядку денного проблему ядерної програми Ірану, здавалося, загнали ситуацію у глухий кут. Для Заходу, який прагне прийняття пакету більш жорстких санкцій проти тегеранського режиму, ситуація ускладнювалась відмовою Росії та Китаю підтримати проект відповідної резолюції Ради Безпеки ООН, що може надати юридичні підстави для введення цих санкцій[3].

Сполучені Штати на офіційному рівні висловлювали попередження, що Іран вже має достатню кількість низько-збагаченого урану для виготовлення, у разі його збагачення до збройового рівня, атомної бомби. Однак міністр закордонних справ Росії С.Лавров заявив у відповідь, що спроби Ірану довести наявний у нього ядерний матеріал до збройового рівня будуть зафіксовані МАГАТЕ і це дасть достатньо часу для реагування[4].

Іран намагався послабити ефект від оприлюднення даних щодо нового ядерного об'єкту поблизу міста Кум і, водночас, продемонструвати твердість у своїй принциповій позиції щодо права на мирне використання ядерної енергії. 12 вересня 2009р. міністр закордонних справ Ірану М.Моттакі заявив, що Іран не виключає переговорів щодо своєї ядерної програми із великими державами на справедливих засадах і що для цього «повинні визріти умови». Цій заяві передувала іранська пропозиція відносно «всеосяжних» переговорів щодо безпеки, включно із глобальним ядерним роззброєнням. У цій пропозиції не згадувалась ядерна програма Ірану та резолюція Ради Безпеки ООН, що вимагає від Тегерану зупинити збагачення урану. У свою чергу, президент Ірану М.Ахмадінежад заявив, що Тегеран не зупинить збагачення урану та не вестиме переговорів щодо власного права на використання ядерної енергії[5].

Ключовою у цій ситуації була позиція Сполучених Штатів, які жорстко критикували іранську політику у ядерній галузі. Президент Б.Обама погодився на прямі переговори з Іраном, незважаючи на відмову Тегерану обговорювати свою ядерну програму. Фактично, США погодились легітимізувати новообраного президента М.Ахмадінежада і підключились до переговорів за участю Великобританії, Франції, Росії, КНР та ФРН. Це рішення почасти витікає і з критики Б.Обамою політики адміністрації Дж.Буша(мол.) щодо Ірану, яка завела, на його думку, ситуацію у глухий кут і дала Тегерану можливість продовжувати збагачення урану[6].

Представники МАГАТЕ повідомили адміністрацію Б.Обами, що Іран визнав існування «невеликого» ядерного об'єкту, який він раніше не декларував. Це дало нові аргументи президенту США для переконання Д.Медведева у необхідності нових санкцій проти Тегерану. Водночас, Б.Обама утримався від оприлюднення позиції США на засіданні РБ ООН, у результаті якого було прийнято резолюцію на підтримку ядерного нерозповсюдження. Лише наступного дня, у Пітсбурзі, стоячи поряд із лідерами союзних ядерних держав – Н.Саркозі та Г.Брауном, президент США оголосив, що новий іранський ядерний об'єкт є «прямим викликом основним засадам режиму нерозповсюдження». При цьому представники американської розвідки визнавали, що вони не мають прямих доказів того, що Іран робить останні кроки на шляху до створення бомби. Інформацію ж про підозрілий об'єкт біля міста Кум розвідка США отримала ще за часів адміністрації

Дж.Буша (мол.). У 2009 році було зафіксовано завезення на цей об'єкт устаткування, що дасть можливість у 2010 році ввести у дію 3.000 центрифуг, здатних щорічно збагачувати до збройового рівня достатню для виготовлення однієї бомби кількість урану[7].

24 вересня 2009 року на надзвичайному засіданні РБ ООН на найвищому рівні, п'ятому з часів заснування цієї організації, було прийнято резолюцію №1887, проект якої було внесено Сполученими Штатами. Резолюція закликає держави-члени ДНЯЗ поважати свої зобов'язання, а інші держави – приєднатися до Договору. Хоча резолюція прямо не вказує на КНДР та Іран, але згадує про «великі недоліки існуючого режиму нерозповсюдження». В ході двосторонньої зустрічі президента Б.Обами із Д.Медведевим

президент Росії вперше заявив про можливі нові санкції проти Ірану. Однак позиції Росії бракувало чіткості, а Китай вважає санкції неефективними, що перешкоджало прийняттю резолюції Ради Безпеки ООН[8].

Для президента Б.Обами це був важливий акт у просуванні ідеї ядерного роззброєння у поєднанні із посиленими заходами нерозповсюдження ядерної зброї, спрямованими на перешкоджання використанню мирних ядерних технологій у військових цілях. На засіданні РБ ООН Б.Обама наголосив на необхідності «продемонструвати..., що договори повинні виконуватись». Резолюція дозволяє державам, які постачали ядерні матеріали чи устаткування згідно із ДНЯЗ, вимагати їх повернення у випадку, якщо держави-реципієнти не дотримуються умов Договору, або виходять із нього. Резолюція закликає держави-члени ДНЯЗ під час оглядової конференції 2010 року шукати шляхи до «колективної відповіді на повідомлення про вихід» держави-члена з Договору[9]. Це пояснюється необхідністю зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї, хоча у цьому делікатному питанні важливо не перегнути палицю, бо це може призвести до порушення хиткої рівноваги між державами, що володіють ядерною зброєю згідно ДНЯЗ, та державами, що підписали ДНЯЗ як без'ядерні. Фактично, резолюція стала юридичною базою для можливих каральних дій проти таких держав, як КНДР, що вже вийшла з ДНЯЗ, та Іран, який підозрюють у намірах створити ядерну зброю на порушення зобов'язань згідно Договору.

Водночас, можливості тиску Вашингтону на Тегеран обмежувались небажанням КНР та Росії вводити додаткові санкції проти Ірану, що означало блокування будь-якого можливого рішення РБ ООН з цього питання. Ці заперечення, а також недостатня рішучість з боку союзників США змушували Вашингтон використовувати власні можливості для тиску на Тегеран. Обмеження на торгівлю з Іраном планували поширити також на іноземні компанії, бізнес яких пов'язаний зі Сполученими Штатами, якщо вони не дотримуватимуться рекомендацій уряду США щодо згортання зв'язків з Іраном. У той же час, США не прагнули ввести повне ембарго на експорт іранської нафти, - не тільки тому, що від її поставок залежали країни ЄС, Японія та КНР, але й побоюючись різкого підвищення цін на нафту в умовах світової економічної кризи[10].

Після скандалу із виявленням другої іранської фабрики зі збагачення урану, яку Тегеран приховував, уряд Ірану погодився допустити іноземних інспекторів на цей раніше секретний ядерний об'єкт. На зустрічі у Женеві у кінці вересня 2009 року представник Євросоюзу Хав'єр Солана заявив, що Іран зобов'язався «невідкладно та у повному обсязі співпрацювати» з МАГАТЕ, дозволивши візит інспекторів на новий об'єкт. Держсекретар Х.Клінтон висловила щодо перспектив вирішення іранської ядерної проблеми більш обережно. «Ми почекаємо і побачимо, що вирішить робити Іран», - заявила вона[11].

Тегеран також дав згоду на подальші переговори. Міністр закордонних справ Ірану М.Моттакі заявив під час виступу в ООН про готовність підвищити рівень переговорів аж до найвищого і висловився за повне та всеосяжне ядерне роззброєння[12].

Наступним розділом саги про іранську ядерну програму стала пропозиція Росії та Франції збагачувати іранський уран до рівня, необхідного для використання у дослід-

ницькому реактору у Тегерані, тобто до 20%. Іран дав свою попередню згоду, що породило нові сподівання на зняття гостроти проблеми. Х.Солана також підтвердив, що Іран погодився направляти свій низько-збагачений уран з фабрики у Натанзі за кордон для подальшого збагачення з метою отримання ізотопів для медичної галузі. Однак Сполучені Штати продовжували наполягати на припиненні Іраном збагачення урану як умові початку серйозних переговорів[13].

Росія та Франція сподівалися не тільки на фінансові вигоди, але й на посилення своїх позицій у відносинах зі США. Однак у кінці жовтня 2009 року Іран заявив, що йому потрібно більше часу для детального вивчення раніше узгодженого міжнародного плану, що передбачав збагачення іранського урану за межами країни. Тегеран запідозрив спробу Заходу обдурити його. Згідно плану, узгодженого країнами «шістки»(США, РФ, Великобританія, Франція, КНР, Німеччина) за посередництва МАГАТЕ, збагачення урану для дослідницького реактору у Тегерані мало відбуватися у дві стадії. Спочатку Іран мав передати 1,2 тонни низько-збагаченого урану, отриманого в ядерному центрі в Натані, для подальшого збагачення на російському підприємстві. Потім цей матеріал мав передаватися до Франції для виготовлення паливних стрижнів, оскільки реактор у Тегерані споруджувався за французькою технологією. В результаті Тегеран мав отримати ядерний матеріал, який буде неможливо використати для виготовлення ядерної бомби. Це зняло б підозри щодо намірів Ірану створити ядерну зброю. Іранський дипломат, що бере участь у переговорах щодо ядерної програми Тегерану А.Зохреванд заявив, що Захід забере понад 70% низько-збагаченого урану, для відновлення запасів якого Ірану необхідно 18 місяців. Весь цей час Захід зможе тиснути на Іран. Інші іранські посадовці хотіли б обумовити обладку зняттям усіх санкцій з Ірану. Вашингтон вважає, що Тегеран просто затягує час. Президент Б.Обама провів телефонні консультації з Д.Медведєвим та Н.Саркозі з питання іранської ядерної програми, намагаючись узгодити подальші кроки учасників переговорів з Тегераном[14].

Для Сполучених Штатів іранська проблема не зводиться до ядерної програми Ірану, хоча це й найбільш гостра її складова. Для США все ускладнюється намаганнями вписати вирішення іранської проблеми у контекст близькосхідного врегулювання. При цьому адміністрації Б.Обами доводиться стримувати Ізраїль, який неофіційно висловлює готовність нанести авіа-удари по іранських ядерних об'єктах, що може призвести до дестабілізації усього регіону. Вашингтон розглядає Тегеран як джерело підтримки радикальних рухів у Палестині (Хамас), Лівані (Хезболла) та Іраку, де його вплив на шиїтів на південному сході країни здатен значною мірою дестабілізувати безпекову ситуацію. Це стало б перешкодою для реалізації політики адміністрації Б.Обами щодо виводу військ США з Іраку. Не варто забувати і про взаємозв'язок іранської ядерної проблеми із ситуацією у сусідньому Афганістані, який адміністрація Б.Обами проголосила своїм головним зовнішньополітичним пріоритетом. Вплив Ірану на ситуацію у цій країні, як продемонструвала його допомога афганським моджахедам у 1980-х роках, також може бути вельми суттєвим. Розширення зони збройного конфлікту ще й на Іран вимагатиме подальшої мобілізації воєнних ресурсів Сполучених Штатів, які і так вже розтягнуті у регіоні великого Близького Сходу, а витрати на ведення війн у Афганістані та Іраку лягають важким тягарем на дефіцитний бюджет країни.

Нарешті, нафтовий чинник. Хоча Сполучені Штати останніми роками зменшили обсяги закупівлі нафти на Близькому Сході, а іранської майже не отримують, але будь-яке загострення ситуації навколо Ірану, не кажучи вже про збройний конфлікт у регіоні – негативно вплине на світовий нафтовий ринок, призводячи до зростання цін на нафту та загальної дестабілізації на ринку. Для економіки США та їх союзників, яка тільки починає виходити з кризового стану, це неминуче матиме негативні економічні наслідки, а для ад-

міністрації Б.Обами – небезпечні політичні ризики у рік виборів у конгрес Сполучених Штатів. Такий конфлікт неодмінно зачепить інші країни Перської затоки, створюючи ефект доміно як в економічній, так і у безпековій сфері.

Авіаційний удар по іранських ядерних об'єктах, яким погрожує Ізраїль, або наземна військова операція збройних сил США несуть ризики дестабілізації всього великого Близького Сходу, спалаху терористичної активності по всьому світу. Не варто забувати і про критичну залежність від близькосхідної нафти економік Японії та Китаю (що має право вето у Раді Безпеки ООН).

Тому США та їх союзники, вірогідно, на даному етапі не підуть далі впровадження більш жорстких економічних санкцій проти Ірану, хоча демонструватимуть готовність до здійснення авіа-ударів та наземної військової операції.

Список використаної літератури

1. Андрей Терехов. Персидские секреты МАГАТЭ. Тема иранской ядерной программы выходит на первый план в российско-американских контактах // Независимая газета. – 2009. – 28 августа.
2. Iran Slows Nuclear Work But Pressed on Bomb Suspicions // N.Y. Times. – 2009. – Aug.28. – P.A1.
3. Mark Champion and Jay Solomon. Russia Says No to Iran Nuclear Sanctions // The Wall Street Journal. – 2009. – Sept.11. – P.A1.
4. Ibid.
5. Ali Akbar Dareine. Iran Says Nuclear Talks With West Are Possible // <http://Associated Press.com>. – 2009 - Sept.12.
6. Mark Landler and David E.Sanger. U.S. to Accept Iran`s proposal to Hold Face-to-Face Talks // The N.Y.Times. – Sept 12. – 2009. – P.A1.
7. Helene Cooper and Mark Mazzetti. Criptic Iranian Note Ignited an Urgent Nuclear Strategy Debate // NY Times. – 2009. – Sept.26. – P.A1.
8. Le Conseil de Securite Prene un Monde Denuclearise // Le Monde. – 2009. – Sept.24.
9. Jonathan Weisman, Jay Solomon. Security Council Unanimously Backs Nuclear-Safeguards Resolution // The Wall Street Journal. – 2009. – Sept. 24.
10. Joe Lauria, Jay Solomon and Farnaz Fassihi. U.S., Allies Seek New Ways to Sanction Iran // The Wall Street Journal. – Sept. 29. – 2009. – P.A6.
11. Iran Agrees to More Nuclear Talks with U.S. and Allies // The New York Times. – 2009. – Oct.1.
12. Ibid.
13. The Wall Street Journal. – 2009. – Oct. 1.
14. Олександр Реутов. Ирану нужно особое обогащение // Комерсант. – 2009. – 26 октября.